

enrolment for high school students who are able and willing to study at school and university at the same time; distance learning or e-learning, which has become widespread; as well as the participation in various societies, for example, the Small Academy of Sciences and events (subject Olympiads, competitions, contests, etc.). All extracurricular forms for gifted children operating in Israel are quite effective, targeting students of different school age and different types of giftedness – intellectual, creative, physical, and social. The practice of realization of these forms of gifted children education is investigated; their advantages and disadvantages are also analyzed.

The article also provides a comparative analysis of Israeli and Ukrainian extracurricular out-of-school forms of work with gifted students. Possibilities of using positive Israeli pedagogical experience in Ukrainian practice are considered in order to improve the process of nurturing students with high abilities.

Key words: Israel, enrichment programs, extracurricular classes, gifted students, out-of-school forms of work.

Дата надходження статті: «21» серпня 2019 р.

УДК 378:14

Вархолик Г. В., Сливка Б. С., Тушніцький Н. І.*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ

Ідеї морального виховання передбачають реалізацію моральних цінностей, що здійснюється в поєднанні досвіду світського та релігійного виховання. Для християнського виховання дитина повинна спочатку елементарно пізнати світ, навколишнє середовище, усвідомити своє «Я». У підсвідомості мають бути закладені добрі почуття, тепло і ласка, щоб не допустити формального засвоєння азів релігійних понять і догм. Основними детермінантами (визначниками) роботи з дітьми дошкільного віку є антропологія пастирства, пастирська психологія, пастирська педагогіка, дошкільна освіта, дошкільне виховання, сімейно-родинна освіта, сімейно-родинне виховання, церковний спів, координаторська діяльність пресвітера, зацікавленість тощо (ставлення до природи, рослин, тварин, дітей, дорослих). Виявлено тенденції розвитку християнської моралі дошкільників: аксіологізації змісту навчання та виховання дошкільників, зняття заборон радянського періоду на релігійне виховання, переорієнтація з атеїстичного на християнський світогляд, посилення уваги до християнської педагогіки та пастирології, залучення пасторів до морального виховання дошкільників, побудова виховного процесу на національних цінностях, посилення релігійної спрямованості виховання дошкільників, інтеграції світських та релігійних виховних впливів у формуванні моралі дошкільника, концептуалізації, мультикультурності, оновлення форм, методів та засобів роботи з дошкільниками за рахунок розвитку інформаційно-комунікативних технологій; розширення мережі релігійних навчальних закладів; прогностичності тощо. Культуротворча природа екологічної парадигми ґрунтується на екологізації моралі, утвердженні екологічного імперативу як головного етичного ідеалу людства, побудованого на основі екологічних цінностей і норм, які, у свою чергу, формують відповідальність людини за все живе. Особливим чинником екологічного виховання є організація цілеспрямованого спілкування з природою, хоч у якій формі воно б організовувалося. У такому разі реалізується принцип природодоцільності, який сьогодні стає таким, що є домінуючим у системі екологічного виховання. Методика пастирської роботи з дітьми дошкільного віку задає межі формування дитиною власної сутності через пастирську допомогу в діалозі з Вищою Сутністю як процес формування екологічної свідомості, що охоплює такі ключові категорії як світогляд, відносини, цінності, поведінку.

Ключові слова: мораль, християнська мораль, екологічне виховання, екологічна культура, формування християнської моралі, дошкільники, екологічний підхід.

*© Вархолик Г. В., Сливка Б. С., Тушніцький Н. І.

Культурно-історичні обставини кінця ХХ – початку ХХІ ст. визначаються тими чинниками, під впливом яких відбувається моральне виховання молоді. На думку низки вчених, такими чинниками є глобалізаційні процеси у світовому суспільно-політичному та культурному просторі, інформатизація, технологізація, вагомість у повсякденному житті матеріального чинника, що загалом поглиблює моральний аспект особистого й суспільного життя, тому сучасне моральне виховання має базуватися на кращих здобутках національної культури і педагогіки, «сприяти припиненню соціальної деградації, стимулювати самоорганізацію та особисту відповідальність людей» [1, с. 523]. Ідеї морального виховання передбачають реалізацію моральних цінностей, що відкладаються у свідомості дитини у вигляді норм, принципів, ідеалів, понять тощо. Це завдання реалізується в поєднанні досвіду світського та релігійного виховання. Мірилом ефективності морального виховання слугує моральність, виражена в щоденній поведінці дитини (її вчинки, переконання, нахили, почуття, звички, стійкі моральні якості тощо).

У зв'язку зі суттєвими змінами у взаємовідносинах людини з природою загострюються суперечності між ними, глобально перебудовується біосфера, назріває екологічна криза. В Україні на екологію негативно впливають атомні станції, шкідливі хімічні виробництва тощо. Така екологічна ситуація вимагає покращення якості екологічної освіти та виховання, «примушує переглянути багато установок світоглядного, методологічного, ідеологічного та соціального характеру на систему природа-людина» [2, с. 3]. Екологічна культура, особливо її етичний аспект, формується в процесі цілеспрямованого впливу суспільства на індивідуальну природу людини, за допомогою якої вона присвоює історично створену соціальну й екологічну культуру, об'єктивовану в «іншій природі» і сукупності форм суспільної практики.

Зазначену проблему представлено в дослідженнях відомих учених. Зокрема ми послуговувалися працями, де розглянуто такі питання як розвиток духовного потенціалу особистості дошкільника (О. Долинна [3]); екологічна діяльність як складова соціокультурного процесу (І. Ліпич [4]); формування екологічних знань учнів (Н. Магура [2]); організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах (В. Панченко [5]); формування у старших дошкільників цілісного світобачення (О. Кононко [6]); розвиток педагогічної освіти в Україні (В. Черкасов [7]); моральне виховання (К. Чорна [1]); екологічне виховання (Г. Ярчук [8]) тощо. Учені зазначають, що в перші роки закладається основа фізичного, психічного, емоційного здоров'я особистості, культурної й особистісної індивідуальності.

Водночас можливості для формуванні християнської моралі дошкільників у контексті екологічного підходу не були предметом спеціального дослідження.

Мета статті – проаналізувати можливості формування християнської моралі дошкільників у контексті екологічного підходу.

Суперечливі процеси наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, зокрема «зміна ціннісних орієнтацій серед молоді, послаблення ролі школи та сім'ї у формуванні особистості» [8, с. 3] вимагають змін у вихованні молоді, необхідності пошуків нових, більш ефективних форм і методів навчання і виховання, результативних шляхів розвитку особистості. Предметний, рукотворний світ у житті сучасної людини, особливо в мегаполісах, переважає над природним, внутрішнім життям, аж до комунікації з довколишніми. Зокрема, домінують важливі для людського комфорту різні прилади, машини, одяг, прикраси, хімічні препарати, позаяк натомість порушується природна гармонія, зумовлюючи вкрай небезпечні тенденції.

Останніми роками часто спостерігається необґрунтоване в масовій свідомості отождолення понять «духовний розвиток» і «релігійне виховання», хоча виховання на релігійних засадах (заповідях, традиціях) є водночас і складовою формування духовної культури, і засобом цієї діяльності [3].

На нашу думку, для християнського виховання дитина повинна спочатку хоча б елементарно пізнати світ, навколишнє середовище, усвідомити своє «Я».

У підсвідомості мають бути закладені добрі почуття, тепло і ласка, щоб не допустити формального засвоєння азів релігійних понять і догм. Засвоєння релігійних норм дитиною, яка виросла в бездуховній, аморальній сім'ї, або не відбудеться, або матиме не тільки прогалини, а й викривлені, поверхневі знання, скеровані на здобуття в будь-який спосіб матеріальних благ і засобів існування.

На наше переконання, основними детермінантами (визначниками) роботи з дітьми дошкільного віку є антропологія пастирства, пастирська психологія, пастирська педагогіка, дошкільна освіта, дошкільне виховання, сімейно-родинна освіта, сімейно-родинне виховання, церковний спів, координаторська діяльність пресвітера, зацікавленість тощо (ставлення до природи, рослин, тварин, дітей, дорослих тощо). Це значно розширює повноваження сучасного православного пастиря в Україні, і стосується це роботи з молоддю, хворими, військовими, ув'язненими, мітингарями з окупованих територій, переселенцями, людьми в окупації, особами в зоні воєнних дій, патріотично налаштованими депутатами та ін. Наше завдання полягає в науковому обґрунтуванні пастирської діяльності з дошкільнятами в процесі формування в них християнської моралі. Це дає змогу виокремити чинники впливу на розвиток формування християнської моралі дошкільників, а саме: ідеологічні, філософсько-культурні, науково-педагогічні, богословські, соціально-економічні, освітньо-навчальні, організаційно-методичні, інформаційно-технологічні тощо.

Сучасний світ змушує виконувати непрості й незвичні завдання, що посилює важливість формування в особистості, починаючи з дошкільного віку, свідомого ставлення до життя, навичок виокремлювати, кваліфікувати, запам'ятовувати та збагачувати світогляд новою інформацією, тому життєва установка бути змінюється на іншу – здаватися таким. Це вкрай тривожно і свідчить про нездоров'я нації. Отож, кожний з нас як особистість, громадянин, педагог зобов'язаний визнати цей факт, визначити причини такого стану, переглянути пріоритети дошкільної освіти, використовувати ефективні освітні технології, тому «пріоритетом для освітян-дошкільників має стати розвиток особистості, її компетентності у різних сферах життя, а не її предметна підготовка до майбутнього шкільного життя» [7, с. 5]. Тільки за таких умов уже змалку дитина навчиться реалізувати власний потенціал, бути відкритою для життєвих вражень, жити в злагоді та згоді з довкіллям і з собою.

Духовно-моральне виховання дитини передбачає формування і розвиток таких компонентів, як: загальнолюдські цінності – набуті попереднім поколінням морально-духовні надбання, що є основою поведінки і життєдіяльності окремої людини та суспільства загалом [5].

Стратегію екологічного виховання, його об'єкт, суб'єкт, сфери, методи, засоби І. Ліпич розглядає в контексті екологічної відповідальності за збереження природи «як необхідної передумови існування людини зокрема і людства в цілому» [4, с. 4]. Автор визначає, що в екологічній культурі втілені корпоративні зусилля людей з освоєння природи і соціуму, що є синтезом поведінки й екологічної свідомості, охоплює світоглядний момент, опосередкований соціальною практикою, а також конкретні, «прийнятні» форми людських вчинків, які органічно містять конкретні етичні принципи.

Екологічне виховання передбачає формування таких гуманістичних якостей особистості, які, ставши її внутрішнім надбанням, функціонують у практиці повсякденного життя як внутрішній регулятор і контролер поведінки людини. Екологічне виховання сьогодні є вирішальною умовою запобігання подальшій деградації природного середовища, «забезпечення коеволюції природи й суспільства, такого симбіозу суспільства й природи, у якому подолано загрозу екологічної кризи, а людина з природою гармоніює» [2, с. 26].

Основою культуротворчої природи екологічної парадигми є та сама екологізація моралі, утвердження екологічного імперативу як основного етичного еталону людства,

що ґрунтується на основі екологічних цінностей і норм, котрі натомість формують відповідальність особистості за все живе. Екологічна відповідальність, яка складається з ціннісного, інформаційно-пізнавального (інтелектуального) й поведінкового (діяльнісного) компонентів як культуротворча характеристика виявляється в орієнтації на позитивну, екологічно доцільну, небезпечну й компетентну діяльність у системі «людина – суспільство – природа», мета якої – самозбереження й самореалізація людини; досягнення стратегічної установки, пов'язаної зі стійкою коеволюцією процесів розвитку людини і біосфери Землі.

Саме екологічна освіта й виховання, що спираються на нову екологічну етику з урахуванням вимог гуманітаризації, прогностичності, глобалізації, неперервності, інтегративності та самоорганізації, здатні формувати всебічно розвинену особистість з науково обґрунтованим, раціональним та високодуховним ставленням до природи, тому екологічна культура й екологічна відповідальність разом з екологічною освітою і вихованням утворюють основу раціональної взаємодії людини і природи. Як наслідок, «екологічна свідомість набуває дієвості, системності, цілісності й багатогранності» [8, с. 96]. Особливим чинником, що специфіку екологічного виховання в додатковій освіті, є організація цілеспрямованого спілкування з природою як неодмінної умови всієї діяльності установ додаткової освіти в екологічному вихованні, хоч у якій формі воно б організовувалося. Тут реалізується принцип природодоцільності, який нині стає таким, що переважає в системі екологічного виховання. Важливо створити умови, у яких діти можуть ухвалювати екологічно грамотні рішення на основі отриманих знань і вироблених умінь і відповідно до набутого емоційно-ціннісного досвіду.

З урахуванням суті освітнього процесу, специфіки додаткової освіти і його завдань на сучасному етапі уважатимемо додаткову екологічну освіту за варіативну, забезпечувальну своєрідну сферу освітньо-виховного простору.

Перед теорією і практикою освіти в контексті екологічного виховання в нових умовах постають завдання із розробки таких питань: зміцнення зв'язку школами, з громадськими і науковими організаціями і ЗМІ; упровадження нових форм екологічної освіти і виховання (шкільних екологічних університетів, заочних екологічних шкіл тощо); посилення уваги до екологічного руху дитячих засобів масової інформації; збагачення інформаційно-методичної бази для підготовки і перепідготовки кадрів. Усе це дозволить піднести екологічне виховання в системі додаткової освіти на новий якісний рівень.

Пастирська опіка дітей дошкільного віку має здійснюватися згідно з перевіреними практикою правилами, процедурами, які визначають методика (годегетику) необхідних навчально-виховних процесів. До змісту методики входить цілий арсенал педагогічних понять: метод, підхід, прийом, засіб, технологія тощо. Основними педагогічними поняттями методики є форма і метод.

Методика пастирської роботи з дітьми дошкільного віку задає межі формування дитиною власної сутності через пастирську допомогу в діалозі з Вищою Сутністю. Потрібно знайти такі підходи до дошкільника, щоб він зрозумів, як йому організувати своє майбутнє згідно з Божим задумом, у межах дії Божих законів. Тобто пастир повинен вибрати таку конкретну методологію, яка пов'язана з культурою і методикою мислення дитини. Якщо природно організувати мислення, то правильна, онтологічна поведінка буде й у майбутньому, будуть вироблені такі богословські пізнавальні установки, які б інтегрувалися у повсякденний досвід людських індивідів. У повсякденному житті дорослої віруючої людини мають функціонувати конкретні методологічні установки, закладені пастирем ще в дошкільному віці.

Отже, екологічне виховання варто розглядати в єдності з екологічною культурою. Послуговуючись філософськими принципами щодо взаємодії людина – суспільство – природа, а також природа – культура, сутність екологічного виховання, варто визначати

як процес, спрямований на формування екологічної свідомості, що передбачає такі основні категорії, як світогляд, стосунки, цінності, поведінка. Екологічним вихованням слугує соціокультурний феномен, педагогічне тлумачення якого сприяє вільному розвитку інтелектуальної й духовної складових, формуванню наукового світогляду, досвіду відносин у соціумі й системи цінностей у взаєминах з природою, довкіллям і довколишніми, що спрямовує особистість на свідому діяльність збереження життя на Землі для сучасності й прийдешніх поколінь. Виявлено такі тенденції розвитку християнської моралі дошкільників в контексті екологічного виховання: аксіологізації змісту екологічного виховання дошкільників, переорієнтація з атеїстичного на християнський світогляд, посилення уваги до християнської педагогіки та пастирології, залучення до сімейного морального виховання пасторів, побудова виховного процесу на екологічних цінностях, посилення релігійної спрямованості виховання дошкільників, інтеграції світських та релігійних виховних впливів у формуванні моралі дошкільника, концептуалізації екологічного світогляду дошкільників, мультикультурності, оновлення форм, методів та засобів екологічної роботи з дошкільниками за рахунок розвитку інформаційно-комунікативних технологій тощо.

До подальших напрямів дослідження відносимо конкретизацію викладених положень та аналіз виявлених тенденцій розвитку християнської моралі дошкільників в контексті екологічного виховання для окремих напрямів та видів екологічного виховання.

Література:

1. Чорна К. І. Моральне виховання. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Магура Н. Л. Формування екологічних знань учнів професійно-технічних закладів освіти у процесі вивчення біології: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2001. 235 с.
3. Долинна О., Низковська О. Розвивати духовний потенціал особистості дошкільника. *Дошкільне виховання*. 2013. № 9. С. 6–8. URL: <http://www.e-catalog.name/x/kram/kram?LNG=&Z21 ID=&I21 DBN>.
4. Ліпич І. І. Екологічна діяльність як складова соціокультурного процесу: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2008. 18 с.
5. Панченко В. О. Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 1.45. С. 107–111.
6. Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення: навч.-метод. посіб. / авт. кол-в: Кононко О. Л. та ін. Київ: Імекс-ЛТД. 260 с.
7. Черкасов В. В. Розвиток музично-педагогічної освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2009. 38 с.
8. Ярчук Г. Екологічне виховання: сутність та основні напрями. *Вища освіта України*. 2008. № 2. С. 91–97.

Varkxolyk G. V., Slyvka B. S., Tushnickiy N. I.

THE TENDENCIES OF THE DEVELOPMENT OF CHRISTIAN MORALS OF PRESCHOOL CHILDREN AS A PROCESS OF ECOLOGICAL EDUCATION

Ideas of moral education provide the realization of moral values, which is carried out in the combination of experience of secular and religious education. For Christian education, the child must first know the world, the environment, and understand his «I». In the subconscious, good feelings, warmth, and grace must be laid in order to prevent the formal mastery of religious concepts and doctrines. The main determinants (determinants) of working with preschool children are: anthropology of shepherding, pastoral psychology, pastoral pedagogy, preschool education, preschool education, family-family education, family-family education, church singing, coordinating of preschool education, plants, animals, children, adults). The tendencies of the development of Christian morals of preschool

children are revealed: axiologicalization of the content of teaching and upbringing of preschool children, removal of the bans of the Soviet period on religious education, converting from atheistic into Christian outlook, increasing attention to Christian pedagogy and pastoral education, pastoral education, strengthening of religious orientation of preschool education, integration of secular and religious educational influences in formation and morals of the preschooler, conceptualization, multiculturalism, updating of forms, methods and means of work with preschoolers through the development of information and communication technologies; expansion of the network of religious educational institutions; predictability etc. The cultural-creative nature of the ecological paradigm is based on the ecologization of morality, the affirmation of the ecological imperative as the main ethical ideal of humanity, built on the basis of ecological values and norms, which, in turn, shape the human responsibility for all living beings. A special factor in the environmental education is the organization of purposeful communication with nature, being organized. in any form In this case, the principle of environmental sustainability is being realized, which is becoming dominant in the environmental education system today. The methodology of pastoral work with preschool children sets the boundaries of forming a child's own essence through pastoral assistance in dialogue with the Higher Essence as a process of ecological consciousness formation that covers such key categories as outlook, relationships, values, and behavior.

Key words: morality, Christian morality, ecological education, ecological culture, formation of Christian morality, preschoolers, ecological approach.

Дата надходження статті: «30» серпня 2019 р.

УДК 37.032

Кухта М. І.*

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО ЗНАЧУЩІЙ НАПРЯМ ЗМІСТУ СУЧАСНОГО ШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

У статті на основі аналізу наукових джерел розкрито соціальну значущість правового виховання як одного з важливих напрямів змісту сучасного шкільного виховання. Його зміст розглядається як основа загальної базової культури особистості, рівень сформованості якої визначає соціальну зрілість і готовність учня до взаємодії як повноправного члена суспільства, тому соціальний контекст правового виховання обґрунтовано крізь призму базової культури особистості та її структурних компонентів: інтелектуальне, фізичне, трудове, моральне, естетичне, патріотичне, екологічне, статеве виховання. Дидактичний аспект правового виховання співвіднесений із соціальною ситуацією розвитку сучасного школяра в умовах становлення демократичних норм і цінностей у процесі українського державотворення. Доведено, що правове виховання сприяє громадянській і політичній соціалізації учнів як майбутніх громадян демократичного суспільства та їхній адаптації в реаліях відкритого інформаційного простору.

Виокремлено форми, методи і основні підходи до правового виховання у вітчизняному й зарубіжному педагогічному досвіді, які варто впроваджувати в теорію і практику національної системи освіти та виховання, у тому числі виховну спрямованість діяльності державних інституцій щодо розвитку морально-громадської життєтворчості й морально-правової відповідальності сучасної учнівської молоді. Акцентовано увагу на змістовому наповненні розроблених українськими вченими спеціальних програм з правового виховання як у педагогічному процесі загальноосвітньої школи, так і в позакласній та позашкільній роботі з учнями різного вікового цензу. Сформульовано висновки щодо накопичення досвіду правового виховання як одного з обов'язкових компонентів змісту шкільного виховання, що відповідає за розвиток культури життєвого самоствердження учнівської молоді.

Ключові слова: правове виховання, соціальна значущість правового виховання, соціальна ситуація розвитку, базова культура особистості .

*© Кухта М. І.